

«STATOILS HISTORIE 1972–2022»

FORPROSJEKT

Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
2016

06.04.16

INNHold

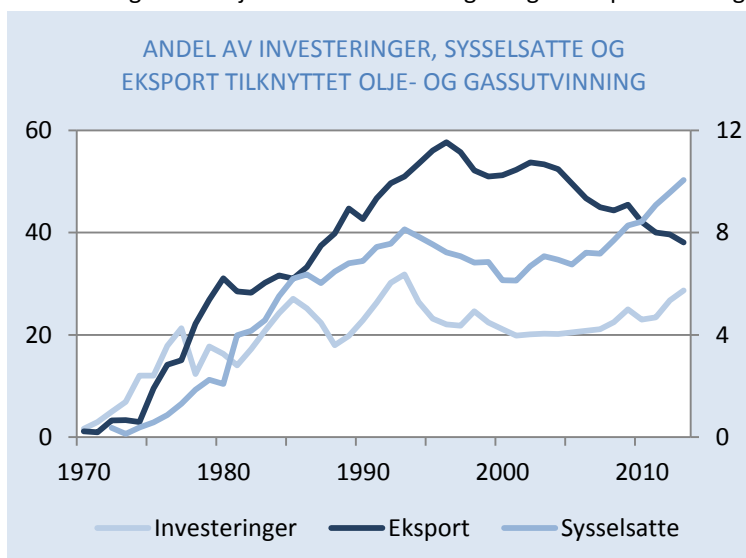
Innledning	3
Kort om prosjektet	4
Nærmere om forskningen	5
Organisering og fremdrift	5
Periodisering	6
Etableringsfasen (1972–1986)	7
Avpolitisering og internasjonalisering (1986–2001)	10
Ekspansjon lokalt og globalt (2001–2014)	12
Delprosjektene	13
Prosjekt 1: Statoils strategi for internasjonalisering 1980–2014	13
Prosjekt 2: Statoils påvirkning på politiske prosesser 1972–2007	14
Prosjekt 3: Statoil, Oljeindustrien og samfunnsansvaret 1972–2014	15
Forslag til masteroppgaver	17
Kilder og arkiv	22
Budsjett	23
Litteratur	23

Innledning¹

Petroleumsvirksomheten på norsk sokkel har siden 1969 gjort Norge til en olje- og gassnasjon. Norge var i 2014 Vest-Europas desidert største oljeprodusent og den 15. største oljeprodusenten i verden, i tillegg til verdens tredje største nettoeksportør av naturgass.² Statoil, det dominerende norske oljeselskapet, har gjennom 1990- og 2000-tallet etablert virksomhet i store deler av verden.

Norge er et lite land, med liten befolkning og en liten økonomi. Samtidig er Norge, ulikt mange andre små oljenasjoner, kjennetegnet av å være en vestlig, industrialisert økonomi med moderne demokratiske institusjoner. Det er også et samfunn som historisk har vært preget av stor økonomisk likhet og et sterkt likhets- og demokratiideal. Det er et langstrakt, grissgrendt land, preget av en desentralisert næringsstruktur, ulikt hva vi forbinder med de høye kapitalkonsentrasjonene i oljenæringen. Det finnes flere andre demokratiske industriland med petroleumsproduksjon, men ikke noe industriland hvor petroleumsproduksjonen inntar en så dominerende stilling som i Norge.

Oljen og gassen har en helt spesiell betydning i moderne økonomi. Petroleumsindustrien har vært kjennetegnet av høye priser og store fortjenestemuligheter.³ Den har slik åpnet store muligheter for norsk næringsliv og norske politikere. Men en stor norsk og internasjonal litteratur har også lagt vekt på de særlige *utfordringene* som petroleumsproduktene spesielle betydning fører med seg. Høye (men ustabile) petroleuminntekter truer stabil økonomisk utvikling. Petroleumsutvinning krever store kapitalkonsentrasjoner og utfordrer etablerte nærings- og maktstrukturer. Oljens strategiske betydning skaper nye risikofaktorer i utenriks- og sikkerhetspolitikk. De mange dårlige erfaringene fra andre oljeland, fanget i begreper som «the oil curse», understreker dette.⁴ I et slikt perspektiv kan utviklingen av norsk petroleumsvirksomhet virke som et eksperiment. I hvilken grad har norske politikere lyktes med å ivareta hensyn til folkets beste, til stabilitet og legitimitet i møte med disse utfordringene? Med andre ord: Hvor vellykket har eksperimentet vært?

Et av de aller mest sentrale virkemidlene for norske politikere for å beholde kontroll med deler av utviklingen av petroleumsvirksomhet på norsk sokkel, for å utnytte muligheten og unngå noen av farene, var etableringen av et eget, statlig norsk oljeselskap, Statoil, i 1972. Statoil har siden spilt en nøkkelrolle i utviklingen av petroleumsvirksomheten i Norge. Gjennom politisk favorisering ble Statoil sikret en betydelig rolle som eier og operatør på norsk sokkel. I 2007 tok Statoil opp i seg olje- og gassvirksomheten i Norsk Hydro, og ble den helt

¹ Denne forprosjektrapporten er utarbeidet av forsker Eivind Thomassen og professor Finn E. Johannessen under faglig ledelse av Professor Einar Lie, alle ved IAKH/UiO. Arbeidet er finansiert av Statoil.

² IEA 2015

³ Se f.eks. Adelman 1995, Bridge og Billon 2013

⁴ Karl 1986, Gelb 1988

dominerende norske aktøren i sektoren. Statoil begynte i 1990-årene å etablere virksomhet i andre land og regnes i dag som et multinasjonalt selskap med virksomhet over store deler av verden. Statoil er Norges og Nordens desidert største selskap. Til tross for betydelige endringer i synet på eierskapsutøvelsen, har staten hele veien beholdt majoritetspost i selskapet.

Statoils 50-årsjubileum i 2022 gir en anledning til med utgangspunkt nettopp i Statoil og Statoils utvikling å undersøke nærmere møtet mellom det norske samfunnet i bred forstand (politikk, nærings- og arbeidsliv, sosiale forhold, kultur) og en fremvoksende norsk petroleumsnæring på norsk sokkel og utenfor, og hvordan disse størrelsene har påvirket hverandre. Vi skal i det følgende vise hvordan en slik undersøkelse kan gjennomføres i form av et historiefaglig forankret forskningsprosjekt.

KORT OM PROSJEKTET

«Statoils historie» vil være et historiefaglig forankret forskningsprosjekt med varighet fra høsten 2016 til høsten 2022. Prosjekt som tar sikte på å vinne ny kunnskap om Statoil og Petroleumvirksomhetens samfunnsmessige betydning gjennom femti år og formidle dette til et bredt publikum. Prosjektet kan deles i to faser. Første fase vil ha en akademisk retning, og det å vinne ny og bred kunnskap om en sektor som har hatt meget stor betydning for landets moderne historie, vil stå i fokus. Her vil det lyses ut midler og gjennomføres et phd-prosjekt og to postdok-prosjekter. Tema for disse delprosjektene vil bli nærmere beskrevet under «Delprosjektene», s. 12. Temaene er valgt ut av hensyn til at de er viktige i prosjektets helhet, samt at de egner som utskilte prosjekter i en tidlig fase for håndtering av personer i en rekrutteringsfase. Dessuten vil studenter tilbys studentstipend for å skrive et større antall masteroppgaver. En slik satsing på akademisk forskning er noe som vil gå langt utover det som er vanlig i forbindelse med jubileumshistorier i Norge, og det vil sannsynligvis bli møtt med interesse i den norske offentlighet.

I annen fase vil formidling komme sterkere inn. Her vil det bli skrevet et bokverk og utarbeidet en nettressurs, begge beregnet på et bredt publikum. Dette arbeidet vil kunne utnytte innsikter og kunnskaper som er vunnet i første fase, men vil også trenge betydelig ny forskning. Særlig gjelder dette utviklingen av selskapets organisatoriske og teknologiske kompetanse, som utgjør en sentral søyle i selskapets historie, institusjonell kultur, forholdet mellom ledelse og ansatte mv.

Til annen fase bør det regnes fem årsverk. Bokverket bør være rikt illustrert, og når det gjelder omfang, er to muligheter mest aktuelle: to bind på ca. 300 sider hver eller ett bind på ca. 500 sider.

En nettressurs vil primært være komplementær til bokverket. Den vil bestå av en lett navigerbar nettside med ulike multimedia-filer og korte, tilgjengelige tekster. Her kan en for eksempel se for seg en tidslinje og et interaktivt kart over norsk sokkel, med mulighet for å synliggjøre plattformer, rørledninger, ilandføringsanlegg og andre relevante installasjoner, eventuelt gjennom å aktivere forskjellige «layers». Ved å stille på tidslinjen vil en kunne følge utbyggingen på sokkelen år for år. Ved å trykke på de forskjellige merkene i kartet vil en få opp informasjon om de ulike installasjonene, videomateriale etc. og link til relevante kilder. Innholdet må kvalitetssikres av faghistorikere.

Prosjektet vil også prøve ut måter å integrere de to hovedproduktene, boken og nettressursen, på. Dette kan gjøres dels gjennom et felles visuelt uttrykk. Videre ved at innhold er direkte linket via koder som kan scannes av smarttelefoner eller lesebrett. Utfordringen på dette området er å finne løsninger som er tilfredsstillende robuste over tid. Selve teknologien er lett tilgjengelig.

Det er to måter dette kan tenkes gjennomført på. Den ene er å gjøre siden tilgjengelig som del av Statoils egne nettressurser. Det vil i en slik sammenheng være viktig at de historiske bidragene er signerte og lukkede og at de vil bli presentert i en form som ligger fast. En annen mulighet er å organisere nettressursen som en ekstern tjeneste som Statoil finansierer. Valget vil bli utredet i første fase. Plasseringen av arbeidet med en nettressurs er uansett ikke avklart og er ikke omfattet av det vedlagte budsjett.

NÆRMERE OM FORSKNINGEN

Historiefaglige prinsipper vil bli lagt til grunn for arbeidet med Statoils historie. Dette betyr at forskerne vil ha fri tilgang til kilder, til å lage sine egne problemstillinger, trekke sine egne konklusjoner og utforme sin egen tekst eller annen form for fremstilling. Forskningen vil være uavhengig. Dette er viktig både for forskningens kvalitet og legitimitet. Uten uavhengighet vil produktet i større eller mindre grad fremstå som et partsinnlegg og dermed være av begrenset offentlig interesse. Faglig er det også viktig at forskningsresultatene er etterprøvbare. Dette innebærer at refererte kilder må kunne gjøres tilgjengelig for eksternt innsyn. For å sikre forskernes uavhengighet vil Statoil også ha plikt til å utgi arbeidet på et velrenomert forlag under forutsetning av at det holder mål faglig, og bekoste utgiftene ved dette. Forholdet mellom mangfoldiggjøringsrettigheter (copyright), som tilhører Statoil, og forfatteres opphavsrett etter åndsverkloven skal reguleres av normalkontrakten som er utarbeidet mellom Forleggerforeningen og Faglitterær forfatterforening. Skulle Statoil ikke ønske å publisere verket, vil rettighetene til mangfoldiggjøring overføres til forfatterne.

Det er to begrensende forhold på bruk av internt materiale. Det kan foreligge bedriftshemmeligheter, og fremstillingen må ikke være formet slik at dette avsløres. Det kan også foreligge personvernforhold som må respekteres. Noen ganger kan anonymisering være tilstrekkelig, i andre tilfeller må enkelte saksforhold forbli uomtalt.

Selv om forskningen skal være uavhengig, vil Statoil holdes løpende orientert om forskningsarbeidet, for arbeidet med bokverket i fase to, vil selskapet ha anledning til å gi kommentarer og innspill underveis, kf. ressursgruppens arbeid, under «Organisering», nedenfor. Dette vil være nyttig for forskerne, enten det gjelder faktiske forhold eller vurderinger, og de plikter å ta hensyn til kommentarene så langt de finner det faglig forsvarlig. Denne kommunikasjonen foregår i ressursgruppen, der forskere, representanter for Statoil og spesielt oppnevnte fagfolk utenfra møtes med jevne mellomrom for å diskutere faglige spørsmål, utkast til tekst, mv. Master- og doktoravhandlinger og arbeidene til postdoktorene vil normalt ikke bli diskutert i ressursgruppen, her vil studentene få veiledning av forskere på prosjektet eller andre fagfolk. Oppgaver og avhandlinger som bygger på internt materiale skal gjennomgå av Statoil før offentliggjøring. Prosjektleder plikter å gjøre oppmerksom på forhold knyttet til bedriftshemmeligheter og personvern hensyn, kf. ovenfor. Prinsippene for hva som eventuelt ikke kan offentliggjøres, vil for student- og stipendiatarbeider være det samme som for arbeidene med det avsluttende bokverk i fase II.

Et prinsipielt spørsmål er hva vi skal forstå med Statoil. Det vi i dag omtaler som «Statoil», omfatter som kjent også mennesker, prosjekter, eiendeler etc. som tidligere har vært en del av andre selskaper, slik som f. eks. Hydros olje- og gassdel. Prosjektet vil i hovedsak ta utgangspunkt i det som *historisk* sett har vært Statoil, fremfor det som historisk har vært del av andre selskaper. Men i noen sammenhenger, f. eks. et av de foreslåtte doktorgradsprosjektene, kan et bredere perspektiv være på sin plass. Dette spørsmålet berøres også i behandlingen av utvinningslisenser, hvor Statoil, enten det er som eier eller operatør, opptrer som én aktør i såkalt joint venture med andre selskaper.

ORGANISATORISK PLASSERING

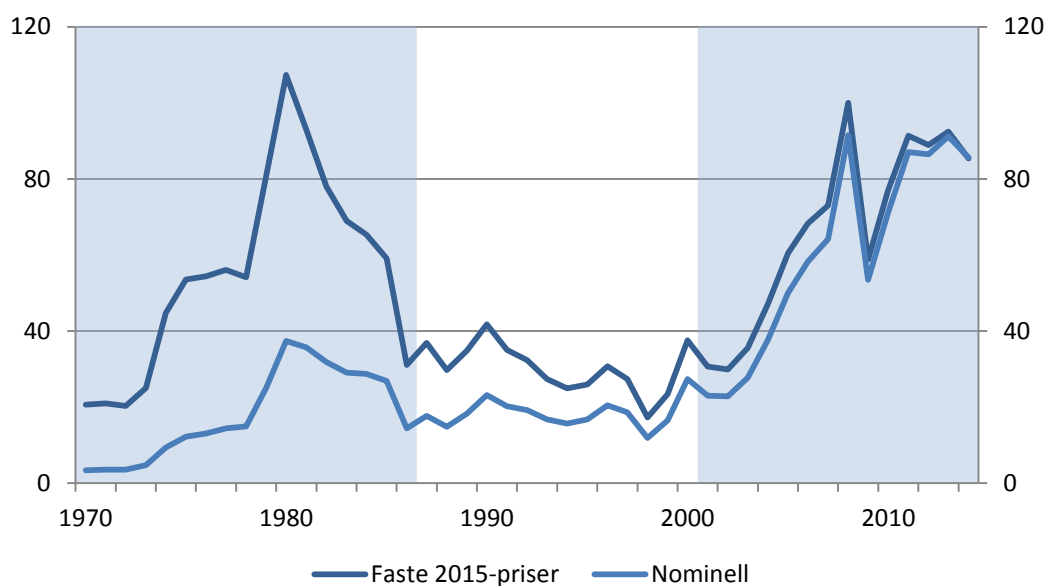
IAKH/Universitetet i Oslo er ansvarlig for gjennomføring av prosjektet. Prosjektet ledes av en prosjektleder, som rapporterer administrativt til instituttledelsen. Prosjektleder organiserer det løpende arbeidet i prosjektet. Den bredere styringsstrukturen i prosjektet beskrives i et annet dokument.

IAKH/UiO har ansvar for kvalitet og fremdrift i prosjektet, herunder tilsetninger av vitenskapelig personale som inngår i gjennomføringen av fase en og to. Men det er en målsetning at allerede opparbeidet kompetanse utenfor denne institusjonen utnyttes i prosjektarbeidet, og at prosjektet bidrar til å bygge opp kompetanse også utenfor vertsinstitusjonen. Dette skal i hovedsak oppnås gjennom tre tiltak: (i) Alle personalressurser med unntak av prosjektleders frikjøp skal utlyses i åpen konkurranse. (ii) De tre II-stillingene (som kan utlyses i ned til ti prosents stilling) vil søkes benyttet for å knytte personer ved andre forskningsinstitusjoner enn UiO, til prosjektet. (iii) En andel av studentstipendiene kan søkes også av studenter ved andre institusjoner. Det vil være hensiktsmessig at dette er studenter ved institusjoner der det allerede er en tilknyttet prosjektdeltaker i bistilling, kf. (ii).

PERIODISERING

Som et utgangspunkt for den videre beskrivelsen av prosjektet skal vi i det følgende gi en kort sammenfatning av hovedtrekkene i selskapet Statoils historie 1972–2022. Vi vil identifisere hva som er de viktigste trekkene ved denne utviklingen, samt gi en beskrivelse av hva som er behandlet og ikke behandlet i tidligere forskning. Vekten vil ligge på den historiefaglige eller historisk orienterte litteraturen. Litteraturen er stor og sammensatt, så oversikten vil ikke forsøke å gi noe uttømmende bilde. Beskrivelsen vil gi noen holdepunkter for opplegget av boken, samt tjene som bakgrunn for den mer detaljerte beskrivelsen av de ulike delprosjektene som inngår i prosjektet.

Selskapets historie kan deles opp og periodiseres på ulike måter etter hva en velger å legge vekt på. Vi har valgt å dele inn Statoils historie i tre faser, i hovedsak basert på generelle karakteristika ved Statoils strategi og ved forholdet til majoritetsseieren, staten. Av grunnleggende betydning for utviklingen på disse to områdene er (som vi vil vise) utviklingen i oljeprisen. Det gir også mulighet til å illustrere faseinndelingen med en figur:

RÅOLJEPRIS \$/FAT 1970–2015

ETABLERINGSFASEN (1972–1986)

Årene mellom opprettelsen av Statoil i 1972 og frem til midten av 1980-tallet henger naturlig sammen som en periode preget av *etablering*. Etablering av karakteristika ved petroleumvirksomheten på norsk sokkel og etableringen av Den norske stats oljeselskap, Statoil, som dominerende eier og operatør på norsk sokkel. Videre er etableringsfasen preget av etableringen av Statoil som såkalt *integreert oljeselskap*, med hånd om utvinning, transport, raffinering og distribusjon av petroleumprodukter til sluttbruker.⁵

Statoil var hundre prosent statseid og opprettelsen av selskapet fulgte en enstemmig beslutning i Stortinget sommeren 1972. Beslutningen var en av mange politiske beslutninger knyttet til etableringen av petroleumsvirksomhet på norsk sokkel i begynnelsen av 1970-årene. Mange av historikerne som har tatt for seg Statoils og/eller norsk petroleumsvirksomhets historie har derfor beskjeftiget seg med de politiske omstendighetene, ambisjonene og visjonene som lå til grunn for etableringen av dette regimet. Vi kan ikke gå langt inn på alle disse forholdene her.

Mange av historikerne har identifisert en form for *proteksjonisme* som sentral for beslutningen og for den videre utviklingen av det norske petroleumspolitiske regimet i 1970- og 80-årene. Opprettelsen av Statoil var begrunnet med ønsket om «nasjonal kontroll» over oljen. Kontroll skulle oppnås gjennom lover og regler og tilsyn med de private oljeselskapene, men også ved at staten formulerte egne såkalte forretningsmessige interesser i oljevirksomheten. De forretningsmessige interessene var i en tidlig fase særlig knyttet til bruken av statens eierskap i petroleumfeltene til å drive ilandføring, foredling og markedsføring av petroleumprodukter i Norge.⁶ Mens departementet (først Industridepartementet, fra 1978 Olje- og energidepartementet) sammen med et nyopprettet oljedirektorat skulle ivareta forvaltning og regulering, skulle Statoil ivareta disse forretningsmessige interessene.⁷

Ønsket om nasjonal kontroll har vært tolket som del av en bred, internasjonal tendens i begynnelsen av 1970-årene hvor en lang rekke stater ønsket å begrense de internasjonale oljeselskapers makt ved å opprette egne oljeselskaper, men også som et utslag av EF-debatten i Norge, hvor nasjonal sjølråderett over naturressurser sto sentralt. Sjølråderettens posisjon som argument har også vært sporet i en lengre historisk linje, tilbake til konsesjonslovene for vannkraften omkring forrige århundreskifte. Det var i grove trekk en generell enighet om proteksjonismen som politisk prinsipp i store deler av etableringsfasen.

Statsoljeselskapets rolle innenfor denne proteksjonistiske rammen var imidlertid gjenstand for kontinuerlig politisk forhandling og ble et av de største politiske stridstema i 1970- og 80-årenes Norge. Det såkalte organisasjonsutvalget foreslo opprinnelig et statlig *holdingsselskap*, et selskap som ikke primært skulle etterstrebe operative oppgaver. Høyre og mellompartiene i finanskomiteen på Stortinget støttet denne løsningen og kom også i resten av 1970- og 80-årene til å legge vekt på å legge begrensninger på Statoils frihet. Regjeringen Bratteli gikk imidlertid inn for et selskap med stor handlefrihet. Her var særlig to menn sentrale aktører: Finn Lied, industriminister ved opprettelsen (senere styreformann i Statoil 1974–84) og Lieds statssekretær i Industridepartementet, Arve Johnsen, senere administrerende direktør i Statoil 1972–88. Stortingets enstemmige vedtak sommeren 1972 var et kompromiss mellom de ulike synene, men uten at det konkrete forholdet mellom Statoil og de politiske myndighetene ble tilfredsstillende avklart. Et sterkt Statoil

⁵ Selv om det formelt lå en bred politisk enighet til grunn for opprettelsen av et statlig oljeselskap, var det ikke like bred enighet om hvilken rolle selskapet skulle ha. Mye tyder på at Statoil selv, ved administrerende direktør og styreformann, spilte en viktig rolle i å forme de ambisjonene selskapet tok form etter i praksis. Hanisch og Bould 1994

⁶ Hanisch og Nerheim 1992, 267

⁷ Ansvarsfordelingen mellom Statoil, Oljedirektoratet og departementet er kjent som tredelingsprinsippet.

forble del av Arbeiderparti-regjeringenes politikk til inn i 1980-årene, mens det ledende opposisjonspartiet i 1970-årene, Høyre, fryktet for maktkonsentrasjonen i selskapet og foretrakk større innslag av privat eierskap.⁸

I praksis lyktes det Statoil under Arve Johnsen og styreformennene Jens Chr. Hauge og Finn Lied i Arbeiderpartiets regjeringsperioder 1973–81 å bygge opp betydelig reell handlefrihet. Statoil ble også favorisert gjennom Arbeiderparti-regjeringenes tildelinger på sokkelen, i første rekke tildelingene av det som senere skulle bli Statfjord- og Gullfaksfeltene.⁹ Etableringen av Statoil som operativt selskap gikk slik relativt raskt, det enorme finansielle og kompetansemessige spranget tatt i betraktning. Selv om det var en uttalt målsetting å bidra til etableringen av tre norske operative selskaper, ble Statoil raskt mye større på eiersiden enn de norske hovedkonkurrentene, det halvstatlige Hydro og det helprivate Saga. Det tok omkring ti år fra selskapet ble dannet til Statoil overtok sitt første operatørskap på en norsk plattform. De store internasjonale selskapene var i hele etableringsperioden dominerende som operatører. Avtaler med de store selskapene om opplæring, i første rekke avtalene med Mobil og Esso om utbyggingen av hhv. Statfjord Gullfaks, satte imidlertid Statoil i stand til å utfordre denne dominansen. Selskapets kompetansemessige vekst, organisatorisk og teknologisk, var i denne perioden formidabel, og har egentlig ikke vært underlagt grundige studier. Operatørskapene på Statfjord og Gullfaks, og ikke minst Statoil omfattende arbeid med legging av rør på en kupert havbunn på norsk sokkel vil være viktig i det foreliggende prosjektet, samt samarbeid med forskningsmiljøer, leverandører, andre selskaper og myndighetene – blant annet gjennom de såkalte teknologiavtalene – står her sentralt.

På midt- og nedstrømsiden var utviklingen mer sammensatt, men tendensen gjennom perioden fortsatt den samme: at Statoil seilte opp som den totalt dominerende norske aktøren. Statoil sikret seg tidlig et strategisk viktig eierskap i Norpipe-systemet, rørene hvor olje fra Ekofisk-feltet ble sendt til kontinentet.¹⁰ Kontroll over rørledningsnettet var del av en ambisjon om å tvinge gjennom ilandføring til Norge i tråd med uttalte politiske ambisjoner.¹¹ På gassiden lyktes Statoil med dette med etableringen av Statpipe-systemet 1981–85 og etableringen av et eget gass-prosesseringsanlegg på Kårstø i Rogaland.¹² Da Statpipe kom i drift, hadde Statoil også etablert seg som majoritetseier og operatør for deler av petrokjemivirksomheten på Rafnes i Telemark. Rafnes-anleggene, ferdig i 1978, produserte plastprodukter på grunnlag av innskipet gass fra Ekofisk. Rafnes var opprinnelig et statsinitiert samarbeid mellom de tre norske selskapene, Statoil, Hydro og Saga. Da samarbeidet etter hvert ble vanskeligere, solgte Saga sin andel til Statoil.¹³

Også innenfor oljeraffinering og distribusjon av bensin ønsket myndighetene samarbeid.¹⁴ Med etableringen av Norol i 1976 dannet staten et eget selskap for dette formålet sammen med de tre oljeselskapene. Også her lyktes det imidlertid Statoil i 1979 å kjøpe seg opp til majoritetseier. Kontrollen over Norol ga Statoil kontroll over raffineringsanlegget på Mongstad, hvor minoritetseier Hydro til slutt trakk seg helt ut.¹⁵ Statoil kjøpte (i likhet med Hydro) en rekke bensinstasjoner i andre skandinaviske land utover i 1980-årene. Statoils kraftige utbygging av Mongstad fra 1980 var ledd i en strategi for å forsyne disse stasjonene.

⁸ Se Aven 2014

⁹ Se f.eks. Wentzel 2008

¹⁰ Ryggvik 2009, 102 ff

¹¹ Johnsen 1988

¹² Lerøen 2002, 181 ff

¹³ Lerøen 2002, 238-239, Lie 2005

¹⁴ Myndighetene forsøkte faktisk også å få til et samarbeid mellom de tre selskapene om internasjonale oppstrømsengasjementer, se Ryggvik 2000, 251-252

¹⁵ Lie 2005

Høyres regjeringdannelse i 1981, den etterfølgende tildelingen av den såkalte sølvblokken til konkurrenten Hydro og «vingeklippingen» i 1984, da regjeringen skilte ut en stor del av de eiendelene Statoil forvaltet i en helt ny enhet, Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE), markerer slutten for Statoils favoriserte rolle innenfor det proteksjonistiske regimet.

En forutsetning for den raske utbyggingen på norsk sokkel, for de betydelige og raske næringsmessige ringvirkningene og for oppbyggingen av det forretnings- og forvaltningsmessige regimet som Statoil var en del av, var utviklingen i prisen på olje. Nasjonaliseringsbølgen i begynnelsen av 1970-årene ga oljeproduiserende land i den tredje verden økt makt over prisingen på olje, i første rekke gjennom organisasjonen OPEC. OPECs avtale om produksjonsbegrensning i 1973 ga et kraftig oljeprishopp.¹⁶ Et nytt, kraftig hopp fulgte revolusjonen i Iran i 1979 og den etterfølgende krigen mellom Iran og Irak. Oljeprishoppene oppmuntret de internasjonale oljeselskapene til rask utbygging på norsk sokkel og ga Statoil og myndighetene sterke kort i forhandlinger om samarbeidsavtaler og overføring av kompetanse fra de internasjonale selskapene til Statoil.

Avslutningen av etableringsfasen kan knyttes til mange forhold. Overtakelsen av operatørskapene på Gullfaks i 1986 og Statfjord i 1987 markerte at selskapet var «etablert» som plattformoperatør. Ervervelsen av et skandinavisk nettverk av raffinerier og bensinstasjoner i 1980-årene, samt majoritetsposisjon i Norol og petrokjemivirksomheten på Rafnes, markerte at selskapet også var etablert som integrert oljeselskap. Beslutningen om utvidelse av raffineriet på Mongstad i 1980 pekte fremover mot videre utvikling og ekspansjon. I stedet ble kostnadsoverskridelsene store og ambisjonene fra 1988 nedskalert. På grunn av overskridelsene måtte Arve Johnsen, administrerende direktør siden starten, gå av i 1988 – i seg selv en milepæl i selskapets historie. Da hadde et markant oljeprisfall gjennom 1986 endret mange av forutsetningene for Statoil og petroleumsvirksomheten i Norge. Regjeringen Willochs politikk og kompromisset om vingeklippingen markerte som nevnt slutten på en periode preget av politisk favorisering.

Etableringsfasen er uten tvil den epoken i Statoils og norsk historie som er best dekket i eksisterende historisk og annen litteratur.¹⁷ Historieverket *Norsk oljehistorie* ble for en stor del skrevet i første halvdel av 1990-årene og la naturligvis stor vekt på årene frem til midt på 1980-tallet.¹⁸ Stor vekt på «pionertiden» har også kjennetegnet en lang rekke senere, mer eller mindre historiefaglig forankrede oversikter over Statoils eller olje-Norges historie.¹⁹ Opprettelsen og den ulike holdningen til Statoils dominans på norsk sokkel var et av 1970- og de tidlige 80-årenes største politiske temaer og dragkampen mellom Høyre og Arbeiderpartiet om disse spørsmålene er forholdsvis grundig undersøkt og beskrevet med utgangspunkt i de offentlige dokumentene. Noe mindre er skrevet om Statoils egen strategi og virksomhet.²⁰ Forsøk har vært gjort på å avklare hvor mye av Arbeiderpartiets oljepolitikk som skyldtes Statoil-strategenes egne oppfatninger og hva som var krav fra parti og embetsverk som Statoil måtte bøye seg for. Skillelinjene innenfor Arbeiderparti-Statoil-komplekset forblir imidlertid uklare. Arve Johnsens memoarer er her både den viktigste kilden til og den dominerende beretningen om hvordan selskapet handlet.²¹ De verkene som tar for seg Statoils virksomhet, baserer seg i høy grad på Johnsen.

¹⁶ Adelman 1995

¹⁷ For en detaljstudie av selve opprettelsen av selskapet Statoil, se Sæbø 1977

¹⁸ Hanisch og Nerheim 1992, Nerheim 1996, Ryggvik og Smith-Solbakken 1997

¹⁹ Lerøen 2002, Kindingstad og Hagemann 2002, Nebben 2009, Ryggvik 2009

²⁰ Hanisch og Nerheim 1992, Lerøen 2002, Ryggvik 2000 er her de viktigste. Indirekte bidrag gis f. eks. av Lie 2005

²¹ Johnsen 1988, 1990, 2008

AVPOLITISERING OG INTERNASJONALISERING (1986–2001)

Mens etableringsfasen var preget av tette bånd mellom Statoils virksomhet og Arbeiderpartiets politikk, var årene fra midt på 1980-tallet og frem til århundreskiftet for Statoils del sterkere preget av et ønske om *avpolitisering*. Under administrerende direktør Harald Norvik fra 1988 var det en uttalt målsetting å svekke båndene mellom Statoil og den løpende oljepolitikken og underlegge Statoil forretningsmessige krav på linje med «vanlige» selskaper. Denne ambisjonen ble særlig fanget i ønsket om delprivatisering og børsnotering av selskapets aksjer, fremmet av Norvik i 1992 og 1999. Men også i en gradvis tydeligere spesialisering og slanking av Statoils organisasjon.²² Gjennom 1990-årene ble deler av Statoils virksomhet på petrokjemi- og shipping-siden skilt ut som egne selskaper.²³ Det politiske gjennomslaget for delprivatisering fra 1999, som ledet frem til børsnoteringen av Statoil i 2001, kan ses som et naturlig slutt punkt for denne perioden.

En sentral del av Statoils mer forretningsmessige orientering var ønsket om *internasjonalisering*. Statoil ønsket ikke, som det het i Norviks formulering, å dø ut med produksjonen på norsk sokkel.²⁴ At det nasjonale oljeselskapet skulle ha et «internasjonalt tilsnitt», var erklært allerede før Statoil ble opprettet, og de første forsøkene på ekspansjon oppstrøms ble gjort tidlig i 1980-årene.²⁵ Fra 1990 ble imidlertid internasjonal oppstrømsekspansjon et av de mest fremtredende trekkene ved selskapets strategi.²⁶ I 1990 inngikk Statoil en strategisk samarbeidsavtale med British Petroleum (BP). Statoil kjøpte seg inn med en tredjedel i BPs lisenser i Kina, Vietnam, Kongo og Angola.²⁷ Samarbeidet bød etter hvert på vanskeligheter på grunn av ulike kulturer og divergerende interesser. Statseierskapet umuliggjorde dessuten eventuell fusjon.²⁸ I 1999 ble samarbeidet avvirket. Selv om Statoil også forsøkte å etablere seg internasjonalt på utsiden av BP-avtalen, ble de andelene Statoil satt igjen med etter at engasjementene var fordelt mellom avtalepartnerne, en sentral del av Statoils internasjonale portefølje inn på 2000-tallet. Statoils erfaring som internasjonal operatør var imidlertid fortsatt helt marginal.

Statoils strategi korresponderte med endrede rammebetingelser. Lavere oljepris fra 1986 og svekkede utsikter for produksjonen på norsk sokkel gjorde de hjemlige vekstutsiktene usikre. Lavere oljepris skapte også press for å senke kostnadene, for slanking og spesialisering. Strategien var også en respons på økt konkurranse. De nye områdene som ble åpnet for leting i Norskehavet og Barentshavet, var dyre og risikable. Myndighetene ønsket å beholde de utenlandske selskapene på norsk sokkel for å spre risikoen ved leting og utvinning i disse områdene. EØS-avtalen og krav om friere konkurranse også innenfor petroleumssektoren støttet opp under prosessen. Statoil måtte etter ledelsens syn ut i verden for å kunne hevde seg bedre i konkurransen hjemme og skaffe flere ben å stå på når det ikke lenger ville være lønnsomt å drive på norsk sokkel. Samtidig gjorde kommunismens fall og generell liberalisering i overgangen til 1990-årene at det åpnet seg nye muligheter for global ekspansjon.

Den organisatoriske og teknologiske utviklingen fra perioden tidligere fortsatte, men til dels med andre midler. Selskapet videreførte et omfattende samarbeid med teknologi- og forskningsmiljøer. Nye virkemidler ble tatt i

²² Et annet element i denne prosessen var forsøk på å redusere antall ansatte på de faste installasjonene i Nordsjøen gjennom det såkalte «Prosjekt 94».

²³ Lerøyen 2002, 239-240; Arkivverket (<http://arkivverket.no/arkivverket/Digitalarkivet/Om-Digitalarkivet/Om-kjeldene/Petroleumsarkiver/Navion-AS>).

²⁴ Lerøyen 2002

²⁵ Ryggvik 2002, 10

²⁶ Ryggvik 2009

²⁷ Lerøyen 2002, 252

²⁸ Ryggvik 2002

bruk, blant annet for å sikre et tilstrekkelig teknologisk nivå for selskapets leverandører. Blant de mest omtalte er leverandørutviklingsprogrammet, lansert i 1991, der Statoil bidro med finansielle ressurser, egen kompetanse og produktspesifisering for å styrke leverandørenes kompetanse og bidra til utvikling av teknologi til bruk i petroleumsvirksomheten. Programmet har hatt stor betydning for en rekke leverandører, ikke bare for leveranser til Statoil, men også for å gjøre leverandørindustrien i stand til å delta i den omfattende internasjonaliseringen som de norske oljeselskapene gikk inn i dette tiåret.²⁹ Statoil inntok i denne perioden en stadig mer sentral plass i det som har vært omtalt som det nasjonale innovasjonssystemet omkring petroleumsvirksomheten, et tett samvirke mellom oljeselskaper, leverandørindustrien, universitets- og høyskolesystemet og ulike offentlige institusjoner.³⁰

Selv om Statoil kom ut av 1990-årene som et delprivatisert og mer spesialisert selskap med en internasjonal portefølje, kom selskapet også ut av perioden som en relativt sett mindre aktør enn ved begynnelsen. På politisk nivå var det i hele perioden en viss sympati for ønsket om avpolitisering og mer forretningsmessig drift. Praksis syntes imidlertid i perioder å gå i stikk motsatt retning, noe som trolig oppmuntret Statoil til å legge enda større vekt på privatiseringsmålet. Staten tok mer penger ut av selskapet enn selskapet selv ønsket. Politiske prosesser bandt selskapets handlingsrom, som da Statoil ønsket å kjøpe det konkurstruede Saga i 1999, men måtte gi opp.³¹ Til tross for at politikerne åpenbart fortsatt følte eierskap til Statoil, gikk det også tilbake med den systematiske favoriseringen. Tildelinger til rivalen Hydro økte som en tendens gjennom 1980- og 90-årene.³² Det markerer et slående ende- og høydepunkt for denne utviklingen da Harald Norvik gikk av etter politisk støy i forbindelse med kostnadsoverskridelsene på Åsgard-feltet i 1999, omtrent samtidig med at Hydro kjøpte Saga og med ett hoppet opp som en tilnærmet like stor eier og operatør på norsk sokkel.³³

Statoils nye, mindre dominerende rolle var dels en konsekvens av oljeprisfallet i 1998. Oljeprisfallet ga en generell konsolidering innenfor petroleumrelatert virksomhet som Statoil i første omgang ikke ble med på. Hydros oppkjøp av Saga var en direkte konsekvens av Sagas problemer etter oljeprisfallet. Også blant de internasjonale operatørene skjedde det en rekke sammenslåinger. Avviklingen av samarbeidet mellom Statoil og BP var langt på vei en konsekvens av BPs oppkjøp av Amoco samme år. Også i leverandørindustrien kom forsøk på kostnadsbesparelser, ikke minst gjennom det myndighetsledede NORSOK-programmet, til å føre til konsolidering.³⁴ Et foreløpig punktum for denne prosessen på leverandørsiden ble satt med fusjonen mellom Akergruppen og Kværner-gruppens olje- og gassdel i 2002. Da Statoil ble delprivatisert i 2001, var selskapet på alle kanter omgitt av konkurrenter og samarbeidspartnere som i en eller annen grad hadde blitt større, og derfor mektigere, enn de tidligere hadde vært. Veien ned til de små var kortere. Veien opp til de virkelig store var mye lengre.

Det er skrevet mye mindre om avpolitiseringsfasen enn om etableringsfasen. Det skyldes utvilsomt at Statoil etter kompromisset om vingeklippingen i 1984 og med de lave oljeprisene etter 1986 mistet noe av sin tidligere tyngde i politikk og økonomi. Internasjonaliseringen og delprivatiseringen er likevel tema som har tiltrukket seg en del oppmerksomhet. De to viktigste bidragene er utvilsomt Helge Ryggviks forskjellige arbeider samt Bjørn

²⁹ Se for eksempel Teknisk Ukeblad, «Dette er Statoils 10 teknologifavoritter» nettartikkel, 2.12.2009.

³⁰ Ole Andreas Engen: "The development of the Norwegian Petroleum Innovation System: A historical overview", i Jan Fagerberg (red.), *Innovation, Path Dependency, and Policy: The Norwegian Case*, Oxford University Press.

³¹ Lerøen 2002, 93-94

³² Lie 2005, 397

³³ Lerøen 2002, 88-89

³⁴ Ryggvik 2000, 270

Vidar Lerøens Statoil-historie fra 2002.³⁵ En styrke ved begge disse verkene (tross store innbyrdes forskjeller) er det utstrakte intervjumaterialet de åpenbart bygger på. Ryggvik baserer seg også på et imponerende sett av offentlige dokumenter. Av disse to er det imidlertid bare Ryggvik som har forholdt seg til en strengt historiefaglig tilnærming. Ingen av dem har heller benyttet seg særlig av Statoils interne dokumentmateriale.³⁶

EKSPANSJON LOKALT OG GLOBALT (2001–2014)

Perioden fra børsnoteringen i 2001 og til det kraftige oljeprisfallet fra sommeren 2014 avtegner seg i den nære ettertid som en sterk ekspansjonsfase for Statoil. Statoil fikk etter delprivatiseringen mer alburom til å drive forretningsmessig og kapital til å intensivere ekspansjonen internasjonalt. Med overtakelsen av Hydros olje- og gassdel i 2007 ble Statoil (i en periode StatoilHydro) den helt dominerende aktøren på norsk sokkel: I 2006 sto Statoils og Hydros operatørskap til sammen for 82 prosent av produksjonsvolumet på norsk sokkel.³⁷ Et nytt gigantfunn i 2010, Johan Sverdrup-feltet, forbedret også utsiktene på sokkelen. Internasjonalt gjennomførte selskapet en rekke nye investeringer i eksisterende felt, i leting og utvinning.

Sammen med strategien for internasjonal ekspansjon videreførte og styrket også Statoil ambisjonen om spesialisering. I Helge Lunds tid som konsernsjef fra 2004 valgte Statoil stadig klarere å satse som rent oppstrømselskap. I 2002 solgte Statoil shippingvirksomheten og i 2005 petrokjemivirksomheten. I 2010 ble distribusjonsdelen skilt ut i et eget selskap. I 2012 ble Statoil Fuel & Retailing solgt.

Perioden kjennetegnes av langvarig høy, men ustabil oljepris, drevet av sterk vekst i fremvoksende økonomier, men også av økt spenning og usikkerhet i Midtøsten: USAs krigføring i Afghanistan og Irak, Irans atomprogram og den arabiske våren fra 2011. De høye oljeprisene preget investeringsstrategien ved at det ble lønnsomt å gå inn i ukonvensjonelle petroleumskilder. Men også at små, krevende felt på norsk sokkel ble bygget ut.³⁸ Mye tyder på at høye fortjenestemarginer også gjorde Statoil svakere i forhandlinger om lønn, velferds- og sikkerhetskrav fra ansatte og myndigheter på sokkelen.³⁹

Et annet trekk ved perioden 2001–14 var at de ulike politiske og moralske risikoene med Statoils internasjonaliseringsstrategi ble tydeligere. Kritikker mot korrupsjon, mot utnyttning av lokalbefolkning, ødelegging av miljø og innblanding i betente politiske konflikter hadde vært oppe i forbindelse med Statoils engasjementer i Nigeria, Angola og utenfor Øst-Timor allerede fra andre halvdel av 1990-tallet. Med korrupsjonssakene i 2003 og 2007, hvor hhv. konsernsjef Olav Fjell og styreleder Eivind Reiten måtte gå av, samt terrorangrepene på gassraffineringsanlegget In Amenas i 2013, begynte imidlertid de konkrete kostnadene å bli overtydelige. Den politiske utviklingen innenfor det tidligere Sovjetunionen, i Midtøsten og Latin-Amerika, vurdert som noen av de mest attraktive områdene for ekspansjon i begynnelsen av 1990-årene, viste seg også å gå i en for oljeselskapene uønsket retning.⁴⁰ I 2007 ble tungoljeprosjektet Sincor, hvor Statoil hadde 15 prosent eierandel, nasjonalisert av Hugo Chavez' administrasjon i Venezuela.

Av åpenbare årsaker har det vært skrevet forholdsvis lite om denne siste fasen i Statoils og olje-Norges historie, særlig innenfor det vi kan kalle en historiefaglig forankret litteratur. I 2009 var det likevel, trolig på grunn av

³⁵ En syntese gis i Ryggvik 2009.

³⁶ Ryggvik 2000 er eksplisitt om dette.

³⁷ Osmundsen 2007

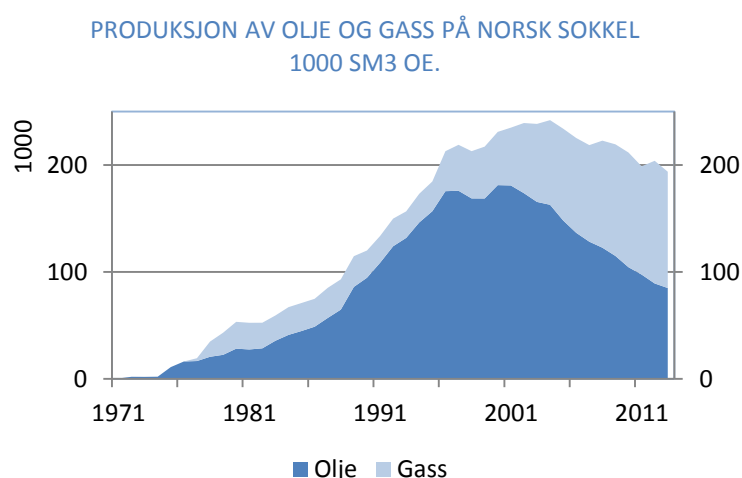
³⁸ Statoil tightens its belt as oil prices plunge, Wall Street Journal 22. januar 2015.

³⁹ Riggutvalgets rapport Riggutvalget 2012

⁴⁰ Ryggvik 2009

rekordhøye oljepriser, den nylige fusjonen mellom Statoil og Hydro, korrupsjonsanklager ol., en oppblomstring av mer debatt- eller reportasjeorienterte bøker som gikk inn på deler av petroleumsvirksomheten i Norge som ga enkelte bidrag til diskusjonen og forståelsen av sentrale tema.⁴¹

I en viss forstand har de spørsmålene som er skissert i innledningen, ligget mer eller mindre eksplisitt til grunn for mye av det som har vært skrevet om petroleumsvirksomheten i Norge. Helge Ryggvik ser i sine mange tekster petroleumsvirksomheten i en moralsk sammenheng, hvor olje- og gassproduksjon og produksjon og rikdom utfordrer historiske norske verdier i arbeids- og næringsliv.⁴² En rekke forfattere med ulik faglig bakgrunn har tatt for seg oljen og gassen i et makt- og kontrollperspektiv, truslene for de etablerte institusjonene.⁴³ Økonomer og historikere har tatt for seg utfordringene for økonomisk styring.⁴⁴ Lengst i en slags sammenfatning eller syntese av dette perspektivet kommer Francis Sejersted med å se olje-Norges utvikling som møtet mellom to teknologiske «systemer»; oljesystemet og det norske systemet.⁴⁵ Konklusjonene er, kort sagt, mange og vage snarere enn entydige og sammenfallende.

DELPROSJEKTENE

Nedenfor er skissert tre phd/postdok-prosjekter og en rekke mulige masterprosjekter. Phd-prosjektet vil gå over tre år, postdok-prosjektene over tre år og tre måneder hver, og resultere i ett større eller flere mindre arbeider. Prosjektene lyses ut etter UiOs regler. Det er ikke avgjort hvilke prosjekter som knyttes til et phd, og hvilke som knyttes til et postdok-prosjekt. Tanken er her at den foreliggende beskrivelsen av prosjektene utgjør en faglig ramme som legger grunnlag for utlysninger. Søkere vil så utarbeide en mer spesifikk prosjektbeskrivelse innenfor de spesifiserte tematiske rammene.

PROSJEKT 1: STATOILS STRATEGI FOR INTERNASJONALISERING 1980–2014

Spredning av virksomheten til andre land er et av de mest karakteristiske trekkene ved samtlige norske oljeselskaper utover fra 1990-årene. En ambisjon hos Statoil om å etablere seg som et internasjonalt selskap

⁴¹ Ryggvik 2009, Skjeldal og Berge 2009, Sætre 2009

⁴² Ryggvik 2009, 2012b

⁴³ Mestad 1985, Olsen 1989, Osmundsen 1981

⁴⁴ Se f.eks. Lie 2012

⁴⁵ Sejersted 1999

kan spores langt tilbake. I kjølvannet av generell liberalisering, murens fall og svekkede utsikter på norsk sokkel ved inngangen til 1990-årene, ble internasjonalisering reell, i første rekke gjennom strategisk samarbeid med BP i årene 1990–1999. Utover på 2000-tallet har internasjonaliseringsprosessen dreiet seg mer og mer om oppstrømssiden, om leting etter, ervervelse og utnyttelse av nye reserver. I dag produseres ?? % av Statoils produksjon utenfor norsk sokkel. Statoil er imidlertid fortsatt et stykke unna å være et betydelig oljeselskap internasjonalt. For eksempel har selskapet i dag kun to operatørskap.

Det er skrevet en hel del om Statoils internasjonaliseringsprosess, særlig i 1990-årene. Det samme gjelder Hydro og Saga som begge har gått inn i dagens Statoil. Statoils internasjonaliseringsprosess er imidlertid ikke studert systematisk med utgangspunkt i selskapets eget arkiv, og i liten grad de helt første fremstøtene på 1980-tallet og i årene med særlig høy oljepris på 2000-tallet. Prosjektet vil ta sikte på å undersøke internasjonaliseringsstrategien på oppstrømssiden (leting etter og produksjon av olje og gass) slik Statoil-ledelsen selv vurderte den 1980–2014. Dette gjelder utforming av strategi og de vurderingene som lå til grunn, eventuelle endringer i strategi og bakenforliggende vurderinger underveis.

Statoils internasjonalisering er interessant i lys av flere ulike teorier for hvorfor selskaper velger å etablere seg i utlandet, slik som f.eks. John Dunning's videreutvikling av transaksjonskostnadsteori.⁴⁶ Denne teorien er også anvendt på Statoils internasjonale ekspansjon i 1990-årene.⁴⁷ Nye analytiske perspektiver har de seneste årene vært åpnet ved å anvende slike «klassiske» internasjonaliseringsteorier mer systematisk i studiet av statseide selskaper.⁴⁸ En artikkel av Alvaro Cuervo-Cazurra m.fl. fra 2014 viser for eksempel hvordan statlig eierskap kan ventes å *forsterke* ulike motiver for internasjonalisering hentet fra klassisk teori. Videre hvordan det statlige eierskapet kan ventes å påvirke de statseide selskaperens atferd internasjonalt. Artikkelen viser for eksempel til at statseide selskaper søker internasjonalisering for å øke administrasjonens selvstendighet vis-à-vis myndighetene, samt at den implisitte statlige backingen vil øke risikoviljen. Selv om det statlige eierskapet i Statoil endret karakter omkring århundreskiftet, er det likevel flere trekk som tyder på at disse perspektivene kan ha relevans for en undersøkelse av selskapets strategi.⁴⁹ I hvilken grad kan det statlige eierskapet forstås som faktor bak Statoils internasjonalisering og måten den har foregått på? Har Statoil vært særlig dristig i sin internasjonaliseringsstrategi? Mye vekt har fra selskapets egen side vært lagt på det forretningsmessige, mens hovedaksjonæren (staten) har lagt vekt på å bringe norsk kompetanse ut i verden og å skaffe norske arbeidsplasser («et norsk Nokia»)⁵⁰ Hvordan kan vi best forstå Statoils internasjonalisering?

Det forventes at en vesentlig del av forskningsarbeidet forsøker å belyse de spørsmålene som er stilt overfor. Kandidaten står fritt til å forfølge andre teoretiske innfallsvinkler eller tilnærminger. Det vil f. eks. være rom for sammenligning av Statoils internasjonaliseringsstrategi med internasjonaliseringsstrategien i andre oljeselskaper.

PROSJEKT 2: STATOILS PÅVIRKNING PÅ POLITISKE PROSESSER 1972–2007

Helt siden etableringen i 1972 har det vært en uttalt bekymring at Statoil skulle utgjøre en for sterk maktkonsentrasjon på norsk sokkel, og derigjennom utfordre etablerte maktstrukturer både i næringsliv og politikk. Spørsmålet om Statoils makt og størrelse var et av de aller største politiske stridsspørsmålene i 1970- og 80-årenes Norge. Til tross for at Statoil etter sammenslåingen med Hydros olje- og gassdel i 2007 har en mye

⁴⁶ Dunning 2000

⁴⁷ Ryggvik 2000

⁴⁸ Cuervo-Cazurra et al. 2014

⁴⁹ Se f.eks. Hveem 2009

⁵⁰ Ryggvik 2009

mer dominerende stilling enn ved «vingeklippingen» i 1984, er debatten langt mindre fremtredende i dag. Kritikere vil likevel peke på at det har utviklet seg tette bånd mellom Statoil, byråkratiet og oljepolitikerne.⁵¹

Selv om mye er skrevet om Statoils maktstilling og innflytelse frem til vingeklippingen, er relativt lite skrevet ut fra dette perspektivet på 1990- og 2000-tallet. Temaet har ikke vært undersøkt systematisk. Forskere som har vært opptatt av temaet, har heller ikke hatt tilgang til Statoils egne arkiver. Prosjektet vil ta sikte på å belyse kommunikasjonen mellom Statoil og myndighetene og andre relevante organisasjoner i og rundt det politiske liv, om konkrete politiske spørsmål og prosesser, utenriks- som innenrikspolitiske.⁵² Hvordan har Statoil forsøkt å påvirke slike prosesser, og hvor vellykket har påvirkningen vært? Det ligger også et rom for sammenligning her, med tidligere tiders næringsmakt i Norge, eller med dominerende sektors innflytelse i andre land, slik som det «militær-industrielle komplekset» i USA, evt. med oljebransjen i utviklings-oljeland som Angola.

Oljeindustriens maktstilling har vært et kjernetema for forskning og tenkning omkring petroleumsvirksomhetens plass i det norske samfunnet siden tidlig på 1970-tallet. Den har også vært et underliggende premiss i deler av den internasjonale litteraturen som fremhever olje som en forbannelse, eller i det minste et tveegget sverd, for land som har store forekomster. I Merrie Klapps innflytelsesrike studie av stater og oljevirkosomhet er motstand fra andre organiserte interesser mot den statlige petroleumsvirksomhetens maktstilling en hovedforklaring på hvorfor statlig petroleumsvirksomhet har inntatt en relativt mye mer begrenset posisjon i industriland enn i utviklingsland.⁵³ Statoil i Norge inntar likevel en mellomstilling i dette bildet, og enda mer i dag enn da Klapp skrev boken.

Det forventes at prosjektet legger hovedvekt på Statoils påvirkning på norske politiske prosesser. En begrenset delstudie av Statoil i et utvalgt land hvor selskapet har hatt virksomhet, eller i Brüssel vil imidlertid også være mulig.⁵⁴ Innenfor en norsk politisk ramme trenger prosjektet ikke være strengt avgrenset, verken til innenriks- eller rikspolitikk. Det vil for eksempel være mulig å ta for seg Statoils påvirkning i en norsk utenrikspolitisk sak og/eller overfor norske lokalpolitikere. Det forventes likevel at studenten innenfor denne overordnede problemstillingen kan identifisere tre eller flere klart avgrensede problemstillinger, fortrinnsvis knyttet til konkrete sakskompleks, som skal forfølges.

PROSJEKT 3: STATOIL, SINDUSTRIEN OG SAMFUNNSANSVARET 1972–2014

Samfunnsansvar, eller «corporate social responsibility» har en lang bakgrunn i sosial og økonomisk tenkning omkring bedriftens ansvar for en god samfunnsutvikling. Siden 1970-tallet har kravene til samfunnsansvar, og til rapportering av forhold knyttet til sammensetning av arbeidsstokken, ulykker, forurensninger, opptreden i andre områder enn hjemlandet mv. utviklet seg internasjonalt, på mange områder med USA som et foregangsland. Fra 1980-tallet har «samfunnsansvar» blitt et stadig mer sentralt tema også for bedrifter i Norge.

Petroleumsvirksomhet har vært av de bransjene som i en slik sammenheng er blitt omfattet med stor oppmerksomhet. Dels skyldes dette en bekymring for menneskenes livsvilkår og sikkerhet i møte med de store maskinene og naturkreftene som olje- og gassvirksomheten tvinger dem i kontakt med. Store kapitalbehov, og tilsvarende store profittmuligheter, naturinngrep og fare for forurensning, samt politiske og etiske utfordringer

⁵¹ Ryggvik 2009

⁵² Sammenhengene mellom petroleumsvirksomheten og norsk utenrikspolitikk er ikke tatt opp i dette dokumentet. Det fremtredende tema på dette punktet har vært Norges holdning til samarbeid med de ulike internasjonale sammenslutningene for eksport- og importland, hhv. OPEC og IEA, se her særlig Claes 2001 og Tamnes 1997. For en gjennomgang av andre tema, se Ausland 1979.

⁵³ Klapp 1987

⁵⁴ Se for øvrig Gullberg 2015

knyttet til konsesjonsbasert virksomhet, særlig i land med svake politiske og institusjonelle strukturer, har bidratt til at petroleumsvirksomheten har hatt et sterkt søkelys på seg. Prosjektet vil, litt løselig definert, belyse hvordan ulike former for stakeholders (lokalbefolkning, organisasjoner, miljø, klima osv.) har spilt inn i og blitt hensyntatt i utformingen av Statoils strategi og virksomhet i deler av perioden 1972–2014, samt hva slags verdigrunnlag som har ligget til grunn for strategier og beslutninger. Det vil også være viktig å belyse om det er konsistens i prinsipper og handlinger hjemme og i utlandet.

For å kunne belyse dette spørsmålet er det åpenbart at kandidaten må foreta en ytterligere avgrensning. Vi foreslår et par mulige hovedtema ut fra hvilke stakeholders (representert gjennom politiske partier, organisasjoner mm.) som i grove trekk kan sies å være berørt:

LOKALBEFOLKNINGEN I IKKE-INDUSTRIALISERTE VERTSLAND: Fra 1990-årene gikk Statoil, Hydro og Saga i økende grad inn i engasjementer i utviklingsland i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Engasjementet i disse landene, det være seg stort eller lite, ble tidlig problematisert i det norske omlandet. Norske selskaper etablerte seg i land med store sosiale forskjeller og utbredt korrupsjonskultur, land som var involvert i betente politiske konflikter og med begrensede maktmidler til effektivt å regulere de internasjonale selskapene. Hvordan sikret selskapene at maktstillingen de fikk, ikke ble misbrukt til å ødelegge natur og miljø i disse landene, utnytte billig arbeidskraft, fylle elitens lommer eller bidra til å forsterke militære konflikter og tap av menneskeliv? Dette ble blant annet tydelig da myndighetene i Nigeria, hvor Statoil var tungt inne, henrettet opposisjonelle på dramatisk vis i 1995.⁵⁵ Senere har mistanke om korrupsjon to ganger tvunget frem skifter i Statoils ledelse – i 2003 og 2007. I dag driver Statoil et omfattende CSR-arbeid i landene hvor selskapet opererer.

Statoil selv vil i dag hevde at CSR er en positiv ressurs som selskapet benytter i konkurranse med andre selskaper for å skape større verdier.⁵⁶ På den andre siden mangler det ikke på kritikere, verken i eller utenfor oljebransjen, som ser ulike former for samfunnsansvar som spill for galleriet.⁵⁷ Samtidig antyder deler av litteraturen at nettopp oljeselskaper med tett tilknytning til én spesifikk modernasjon vil ha særlige insentiver fremfor helt private multinasjonale selskaper til å bygge legitimitet i nye vertsland.⁵⁸ Har Statoil brukt CSR-arbeidet som en ressurs eller som en legitimeringsstrategi? Og hvem har Statoil i så fall legitimert seg selv overfor? Er det vertsnasjonene, eller er det hovedaksjonæren i Norge og den norske opinionen som påvirker den?

VERDENSSAMFUNNET, FREMTIDIGE GENERASJONER: Fra 1990-årene ble stadig økende oppmerksomhet rettet mot klimaendringer, og særlig sammenhengen mellom global oppvarming og utslipp av karbondioksid i atmosfæren. Oljeselskap havnet tidlig i brennpunktet for denne oppmerksomheten. I løpet av 2000-tallet har Statoil, i likhet med en lang rekke andre oljeselskaper, kommet kritikerne i møte ved å kalle seg *energiselskap* og bygge opp en portefølje av fornybare energikilder i tillegg til olje og gass. Når og hvordan gjorde det økte fokuset på global oppvarming fra 1990-årene seg gjeldende i Statoils strategi? Hvordan forandret eventuelt de fornybare energikildenes plass seg i denne strategien? Og hvordan utviklet selskapets kommunikasjon om disse tingene seg fra 1990-årene og til 2014?

CSR og samfunnsansvar er et tema som har vært omfattet av sterk interesse både i Norge og internasjonalt gjennom de siste to tiårene. Noe av CSR-arbeidet i Statoil er også til dels meget godt beskrevet i forskjellige

⁵⁵ Ryggvik 2009

⁵⁶ Bakken 2011

⁵⁷ Frynas 2005; Ryggvik 2009

⁵⁸ Cuervo-Cazurra et al. 2014

masteroppgaver de siste årene.⁵⁹ Ingen har likevel så langt beskrevet den historiske utviklingen av CSR-arbeid og samfunnsansvar/stakeholder-tenkning i lys av Statoils eget arkivmateriale.

Som det fremgår vil det være viktige helhetstrekk ved Statoils historie som ikke vil bli dekket av delprosjektene i fase én. Helt sentral i selskapets utvikling ligger den raske og omfattende kompetanseoppbygging og senere teknologiutviklingen, som i løpet av noen tiår har brakt Statoil fra å være en papirkonstruksjon til å bli verdens største offshoreoperatør og en ettertraktet samarbeidspartner for andre aktører i petroleumsbransjen. Dette er helt sentrale temaer som vil måtte dekkes i de nevnte forskerårsverkene under fase to. Videre vil en rekke mer avgrensede tema kunne dekkes gjennom masteroppgaver. Listen under er vedlagt for å antyde noen muligheter, samt indikere temaer som vi i alle tilfeller oppfatter som sentral i arbeidet med Statoils historie.

MULIGE MASTEROPPGAVER

Å skrive en masteroppgave er en obligatorisk del av det to-årige masterstudiet i historie ved Universitetet i Oslo. Kandidatene står i utgangspunktet fritt til å velge veileder og tema selv. Det er likevel vanlig å velge et tema allerede identifisert av en veileder i den såkalte masterkatalogen. De følgende oppgave-forslagene er ment å inngå i denne katalogen, og forskerne tilknyttet prosjektet vil være tilgjengelige som veiledere. Ved Institutt for arkeologi, konservering og historie legges det gjennom obligatoriske innleveringer og seminarer vekt på at studentene kommer tidlig i gang med oppgavearbeidet. Det er grunn til å tro fra erfaring med lignende prosjekter at interesserte studenter gjennom to års godt arbeid med noen av de skisserte oppgavene vil gi vesentlige bidrag til prosjektets kunnskapsutvikling. For å oppmuntre studenter til å skrive om denne tematikken, og for å sikre dem en viss frihet til å konsentrere seg om forskningen, legger vi opp til at inntil 15 studenter kan tildeles et stipend på 60 000 kroner ().

AMERIKANISERINGEN AV STATOIL

Før Statoil ble operatør på norsk sokkel, gikk selskapet gjennom 1970- og store deler av 1980-årene «i lære» hos de store amerikanske selskapene Mobil og Esso. Statoil rekrutterte også ansatte fra de amerikanske selskapene. Det har vært antydning at Statoil kopierte elementer av både arbeidsmåter og kultur. Samtidig viste for eksempel en evaluering av Statoil og BP-samarbeidet i 1994 at det var betydelige kulturelle forskjeller mellom de to partnerselskapenes ansatte, og at Statoil-ansatte viste kulturtrekk det er lett å oppfatte som typisk «norske».⁶⁰ Hvor «amerikanisert» ble Statoil i etableringsfasen?

KVINNER I OLJEN

Arbeid innenfor petroleumssektoren var lenge mannsdominert i Norge. Mye tyder på at dette satte sitt preg på arbeidskulturen.⁶¹ Utover fra 1980-årene ble imidlertid kvinner stadig vanligere i stadig flere deler av virksomheten. I 1993 fikk Statoil sin første kvinnelige plattformsjef på Gullfaks A. Selskapet praktiserer i dag likelønn. En masteroppgave vil kunne ta utgangspunkt f.eks. i Statoils likestillingsarbeid i 1980- og 90-årene

⁵⁹ Se særlig Bakken 2011

⁶⁰ Ryggvik 2012b

⁶¹ Smith-Solbakken 1997

eller i de konkrete kvinnene som arbeidet der: hvem var disse kvinnene? Hvordan og i hvilken grad endret inntoget av kvinner kulturen på plattformene eller andre steder i Statoils organisasjon?⁶²

STATOIL OG TEKNOLIGIUTVIKLING

«Den norske stilen» som tok form for offshoreutbygginger i 1970-årene var preget av store, dyre installasjoner med betongplattform og ståldekk. Statoil var den fremste eksponenten og en viktig institusjon i konsolideringen av denne stilen. Den norske stilen ble imidlertid utfordret i løpet av 1980- og 90-årene med sterkere press for lønnsomhet.⁶³ I løpet av 1990-årene dreide utbyggingene mot undervannsinstallasjoner, flerfaserør og prosessering på land. I hvilken grad utviklet det seg en ny «stil» karakteristisk for Statoil og norsk sokkel i årene etterpå, og i hvilken grad var denne stilen særegen for Norge? I hvilket omfang ble elementer av ny og gammel stil benyttet i Statoils operatørskap i Kina i 1997 og Brasil i 2011?

ORGANISASJONSENDRINGER I STATOIL

Statoil har en formell maktstruktur, bygd opp etter arbeidsområde og organisert mer eller mindre pyramidisk, med daglig ledelse og styre på toppen. En kompleks og geografisk spredt virksomhet som Statoils stiller særlige krav til intern organisering. Ofte skaper organiseringen av store og komplekse oppgaver også viktige plattformer for innflytelse lavere nede i den formelle kommandostrukturen. Videre kan enkeltaktører med stor autoritet og tillit ha betydning for hva administrerende direktør ender opp med å anbefale for styret. Hvordan har Statoils formelle organisasjon endret seg i perioden 1972–2014? Og hvilke interne maktforhold fanges ikke opp av den formelle strukturen? Hvilke personer eller grupperinger har på ulike tidspunkt vært de relevante «maktfaktorene» internt i Statoil? Har Johnsen, Norvik og de andre direktørene vært så enerådende som litteraturen antyder?

STATOILHYDRO-FUSJONEN

I 2007 slo Statoil seg sammen med olje- og gassdelen av Hydro og ble den desidert største operatøren og eieren på norsk sokkel. I offentligheten ble sammenslåingen sett i sammenheng med kampen om operatørskap på Stojkman-feltet i Barentshavet.⁶⁴ Men sammenslåing hadde vært planlagt lenge. Noen politisk motstand mot fusjonen var det knapt mulig å spore. Hvor var det blitt av den frykten for en «gjøkunge» på sokkelen som hadde preget norsk politikk i 1980-årene?

STATOIL OG VESTLANDET

Hvordan har selskapet Statoil preget Stavanger, hvor selskapet har hovedkontor? Og hvordan har Stavanger preget Statoil? Hvordan har olje- og gassvirksomhetens nærhet til Vestlandet preget byer og lokalsamfunn konkret, og hvordan har Vestlandets nærhet til den samme virksomheten preget oppfatninger om egen identitet? Innenfor disse store spørsmålene kan det tenkes flere konkrete avgrensninger som kan egne seg for en masteroppgave. For eksempel kunne en oppgave undersøke Stavanger Aftenblads dekning av petroleumsnæringens fremvekst gjennom perioden ca. 1965–75 for å analysere hvordan bildet av olje- og gassvirksomheten eventuelt har endret seg.

DELPRIVATISERINGEN

⁶² Lewis, Porter, og Shrimpton 1988

⁶³ Olsen og Engen 1997

⁶⁴ Ryggvik 2009

Delprivatiseringen av Statoil i 2001 fikk en hel del oppmerksomhet og ble gjenstand for en forholdsvis bred protestbevegelse. En masteroppgave kunne ta for seg de politiske prosessene som ledet frem til beslutningen, protestene eller pressedekningen.

LEVERANDØRINDUSTRIEN

Det vokste tidlig opp en betydelig leverandørindustri omkring petroleumsvirksomheten i Norge. Noe er skrevet om rederne som fylte nye nisjer innenfor supply.⁶⁵ Noe er også skrevet om enkelte av verftene som tok på seg større installasjonsarbeider for operatørene.⁶⁶ Forholdsvis lite er imidlertid skrevet om de to gruppene som dominerte verkstedindustrien i 1970-årene, Aker og Kværner, og som i 2002 fant sammen til ett selskap. For begge disse selskapene ble leveranser til industrien veien til vekst og spesialisering og internasjonal ekspansjon.⁶⁷ Både på verksted- og supplysiden finnes det trolig temaer/caser som kan egne seg for masteroppgaver.

STATOIL OG RØRENE

Eierskap til rørledninger og makt over hvor de skal gå, har alltid vært en strategisk viktig del av petroleumsvirksomheten på land og offshore. Statpipe, rørtraseen som forbandt gassen fra Statfjord-feltet med Norpipe-systemet og det kontinentale gassmarkedet via Kårstø i Rogaland, ble av Arve Johnsen utpekt som det viktigste Statoil hadde fått til i hans sjefsperiode. Statpipe var et utslag av strategiske valg fra Statoils side, men også utfallet av en dragkamp med Hydro, mellom regionale interesser og blokkene på Stortinget. Prosessene rundt Statpipe og andre rørprosesser vil trolig kunne danne utgangspunkt for én eller flere masteroppgaver.

ÅSGARD-UTBYGGINGEN

Utbyggingen som felte Harald Norvik regnes også blant de teknisk sett banebrytende prosjektene på norsk sokkel.⁶⁸ Det var verdens største undersjøiske produksjonsanlegg og et avansert transportsystem som innebar at produksjonen i Norskehavet og Nordsjøen ble knyttet sammen. Norsk leverandørindustri og engineering spilte en viktig rolle. Sammenhengen mellom Åsgard-overskridelsene og Norviks utspill om privatisering av Statoil i februar 1999. En studie av planlegging og utbygging av Åsgard-feltet vil danne et utmerket utgangspunkt for en masteroppgave.

STATOIL OG LOKALPOLITIKKEN

I hvilken grad handlet Statoil politisk i de tilsynelatende mer forretningsmessige avgjørelsene, om plassering av ilandføringsanlegg, utbyggings- og forsyningsbaser, rørtraseer osv.? Var f.eks. valget av Bergen (og Hordaland) som base for utbygging av Gullfaks ledd i en kamp for å få Statpipe til Kårstø (i Rogaland) og ikke Mongstad i Hordaland? En masteroppgave ville kunne ta for seg denne eller andre saker hvor Statoil har hatt interesser tilknyttet lokalpolitikk for å analysere Statoils rolle.

STATOIL OG FAGFORENINGENE

⁶⁵ Se f.eks. Nerheim og Utne 1990

⁶⁶ Se f.eks. Nerheim, Jøssang, og Utne 1995

⁶⁷ Ryggvik 2000

⁶⁸ Martinsen 2004, 56

Helge Ryggvik hevder at Statoil gjennom interaksjonen med de store internasjonale oljeselskapene la seg til vaner i relasjonen til selskapets arbeidstakere som var uvanlige i en norsk sammenheng.⁶⁹ I «læreperioden» på Statfjord og Gullfaks i 1970-årene tok selskapet for eksempel opp i seg den tilnærmingen til arbeidstakerne som rådet blant de amerikanske operatørene og som for en stor del stammet fra offshore-virksomheten i Mexico-gulven. Dette var en tilnærming preget av individualisme, i kontrast til de normene for organisering og kollektive forhandlinger om lønn og sikkerhet som rådde på fastlandet. Ryggviks tese kan formodentlig belyses/utfordres/nyanseres ved undersøkelser i Statoils eget kildemateriale.

OLJEARBEIDERSTREIKEN I 1990

Sommeren 1990 gikk det krigerske og uavhengige oljearbeiderforbundet OfS til ulovlig streik for høyere lønn. Slike streiker hadde blitt ført med jevne mellomrom siden begynnelsen av 1980-årene, men hver gang stoppet med tvungen lønnsnemnd. I 1990 fortsatte streiken selv om lønnsnemnd var varslet. Denne gangen grep imidlertid arbeidsgiverne aktivt inn, angivelig med Statoil i spissen. Kommunikasjon med plattformer ble brutt, de streikende ble truet over høytalene av Statoils administrerende direktør Harald Norvik. I tillegg kom en rekke andre tiltak. Hvordan forløp planlegging og gjennomføring av streiken, og hvordan var Statoils respons? Og hvordan skal utfallet av streiken forstås? Var Statoils respons avgjørende for å knekke OfS' militante holdning utover i 1990-årene?

STATOIL OG SIKKERHET

Petroleumsutvinning er risikabelt. Olje- og gassproduksjonen i Nordsjøen var i 1970-årene preget av mange små og store ulykker.⁷⁰ Det bygde seg i andre halvdel av 1970-årene opp et politisk press for økt sikkerhet. Ryggvik beskriver hvordan Statoil gikk fra å motarbeide sikkerhetskrav til å se sikkerhetsbevissthet som et konkurransefortrinn.⁷¹ Hvordan foregikk denne prosessen sett fra Statoils side? Og hvordan utviklet Statoils sikkerhetsarbeid seg i tiden etterpå? En masteroppgave vil kunne ta utgangspunkt i en begrenset periode, for eksempel tiden frem mot og etter overtakelsen av de første operatørskapene på Gullfaks og Statfjord, eller under forsøkene på kostnadsbesparelser i 1990-årene.

Utover på 2000-tallet kom Statoil i Petroleumstilsynets søkelys på grunn av en rekke alvorlige nestenulykker, særlig gasslekkasjen på Snorre A-plattformen i 2004 og på Gullfaks-feltet i 2010.⁷² Sistnevnte inntraff omtrent samtidig med den alvorlige Deepwater Horizon-ulykken i Mexicogulven. En granskingsrapport la noe av skylden for nestenulykkene på Statoils forsøk på å hente ut rasjonaliseringsgevinster etter Hydro-fusjonen.

TROLL-FELTET

Det store gassfeltet Troll fikk en rolle i den kalde krigen. Reagan-administrasjonen så i 1980-årene Troll i sammenheng med ønsket om å gjøre Vest-Europa mindre avhengig av gassleveranser fra Sovjetunionen. Troll-feltet var samtidig avhengig av store teknologiske gjennombrudd, bygging av rekordstore betongplattformer, bruk av flerfaserør for ilandføring osv. for å komme i stand. Kamp om posisjoner på feltet har vært omtalt som «et rått maktspill» mellom ulike norske og utenlandske selskaper.⁷³ Videre ble det et forhandlingsspill med kontinentale gasselskaper om ilandføring og betingelser for salg. Volumene på Troll-feltet dannet

⁶⁹ Ryggvik 2012b

⁷⁰ Se for øvrig Gjerde, Ryggvik, og Meland 2009

⁷¹ Ryggvik 2009, 163

⁷² Ryggvik 2012a

⁷³ Lerøen 2002, 198

utgangspunktet for TKM-systemet for salg av gass til kontinentet.⁷⁴ En studie av ett eller flere elementer i Statoils politikk overfor Troll-feltet vil kunne danne et utmerket utgangspunkt for en masteroppgave.⁷⁵

NORSOK OG INTSOK

NORSOK (Norsk sokkels konkurranseposisjon) ble opprettet i 1993 som et samarbeid mellom myndighetene, operatørene og leverandørindustrien for å redusere kostnadene på norsk sokkel.⁷⁶ Norsok la grunnlaget for tettere og mer langsiktig samarbeid mellom de norske oljeselskapene og leverandørindustrien. Ifølge Ryggvik var samarbeidet primært i oljeselskapenes interesse, dernest i de store leverandørenes.⁷⁷ Hvilken rolle spilte Statoil i NORSOK-arbeidet, og hvordan preget NORSOK-arbeidet Statoils virksomhet?

Intsok ble opprettet i 1997 som et lignende samarbeid mellom norske myndigheter og norske oljeselskaper for å legge til rette for internasjonal ekspansjon. Hvilken betydning hadde Statoil i dette arbeidet? Og hvilken betydning fikk Intsok for Statoil eller andre selskapers internasjonalisering?

SYMBOLBRUK I NORSK OLJE- OG GASSLEDELSE

En lang rekke teorier, for eksempel innenfor kultursosiologi, vektlegger bruken av symboler, eller kulturelle referanser, for å skape legitimitet om makt og lederskap. Dette kan være særlig påkrevd hvor moralsk legitimitet i utgangspunktet er omstridt. Det er allerede påpekt av flere at nettopp oljeselskaper i særlig grad befinner seg i denne situasjonen. Symbolbruk i oljeselskaper på norsk sokkel er allerede undersøkt fra en lignende innfallsvinkel i slutten av 1980-årene.⁷⁸ Hvordan har Statoil eller andre norske oljeselskaper benyttet seg av kulturelle referanser i markedsføring og intern kommunikasjon i 1990-årene og på 2000-tallet? Hvilke symboler har de benyttet seg av, og hva kan dette fortelle oss?

STATOIL NEDSTRØMS

Statoil var lenge preget av en aktiv strategi for å bygge opp et bensinstasjon-nett i Statoils nærområder, i Norge, Skandinavia og Nord- og Øst-Europa. I 2010 ble denne delen av virksomheten skilt ut som et eget selskap og i 2012 ble Statoil Fuel & Retailing solgt. Hvilke betraktninger har ligget til grunn for Statoils strategi i sluttbruker-markedet for bensin og andre drivstoff? Hvilke betraktninger lå bak de ulike valgene i ekspansjonsfasen? Hvorfor ble hele strategien til slutt revurdert og forkastet? På hvilken måte har den norske politiske konteksten preget beslutningene?

ANDRE OPPGAVEMULIGHETER kan også antydes: For eksempel vil det være mulig å skrive oppgaver om ulike andre olje- og gassfelt enn de nevnte, om de politiske omstendighetene rundt tildeling og operatørskap, om teknologiske løsninger for utvinning og ilandføring osv.⁷⁹ Ut fra hvilke avgrensninger som gjøres i delprosjektene vil det også kunne åpne seg nye tema for masterstudenter, f.eks. i tilknytning til samfunnsansvar, internasjonaliseringsstrategi osv. Det er også mulig å gå nærmere inn på Statoils engasjement i enkeltland.

⁷⁴ Lerøen 2002, 202

⁷⁵ Merk at deler av feltets historie også er dekket i andre tekster. Se Bore 2004, Lerøen 1996

⁷⁶ Ryggvik 2000, 271

⁷⁷ Ryggvik 2000; Ryggvik 2002, 5

⁷⁸ Karlsen 1990

⁷⁹ Se f. eks. Lerøen 1996, 2006

KILDER OG ARKIV

Nedenfor følger en oversikt over ulike kilder og kildetyper til Statoils historie.

DOKUMENTSENTERET, STAVANGER

Dette er det uoffisielle navnet på den delen av Statoils Information Management (IM) som arbeider med interne dokumenter, spesielt på arkiv siden. IM-avdelingen er en del av sektoren Collaboration and Information Management (CIM) som har ansvaret for konsernets fellesverktøy for samhandling og arkivering.

Dokumentsenterets oppgaver har vært knyttet til forvaltningen av de fysiske arkivene, men senteret har i de senere år også overtatt forvaltningen av noen systemer som også inneholder elektroniske arkiver. Dokumentsenteret har også til oppgave å gi råd, hjelp og støtte i alt som har med arkivforhold å gjøre. Det vil altså kunne hjelpe forskere med å få tak i de kilder som de har behov for. Nedenfor følger en oversikt over hvor kildene befinner seg.

NORSK OLJE- OG GASSARKIV (STATSARKIVET I STAVANGER)

Her finnes det som kalles Privatarkiv 1339 Statoil ASA 1972-2010 på 1188 hyllemeter. Det er deponert av Statoil, noe som betyr at Statoil fortsatt er eier. Dette er ikke det fullstendige arkivet, men et utvalg, og synes det, av de mest sentrale arkivserier. Her finnes således Statoils styremøteprotokoller 1972-1990, generalforsamlingsprotokoller 1972-1994, møtebøker og referatprotokoller for konsernstab samt svært mye annet sentralt stoff.

Norsk olje- og gassarkiv har for øvrig stoff fra ca hundre forskjellige aktører innen norsk olje- og gassvirksomhet, og blant dette mange hele privat- og bedriftsarkiver, til sammen ca 4000 hyllemeter. Det er lett å få oversikt på hjemmesiden til Norsk olje- og gassarkiv.

IRON MOUNTAIN er et kommersielt fjernarkiv i Stavanger. Her finnes Statoils arkivsaker som ikke har blitt avlevert til Norsk olje- og gassarkiv, blant annet styremøte- og generalforsamlingsprotokoller av nyere dato, fram til 2007. Alt er registrert i ARKAS og kan bestilles gjennom det systemet.

Statoils elektronisk arkiv. LOTUS NOTES går tilbake til 1990-årene. Her finnes rapporter, korrespondanse, osv. Det går fram til 2006, fra da av er det elektroniske arkivet MERIDIO. Fra 2007 synes det å ha skjedd en full overgang til elektroniske arkiv.

STORTINGSARKIVET

Her finnes dokumenter fra Stortingets behandling av saker: Innstilling fra olje- og energikomiteen, stortingsdebatt. Det finnes hovedregister for fireårs perioder, og de er utgangspunkt for søk i digitalarkivet 1814-2005. I Stortingsarkivet finnes også kilder fra komiteene, slik som Olje- og energikomiteen, men det er ofte ganske magert. Innstillingene som komiteene leverer, er vanligvis deres viktigste produkt.

INDUSTRIDEPARTEMENTET OG OLJE- OG ENERGIDEPARTEMENTET

Oljespørsmål hørte til Industridepartementet. Der fantes en såkalt Allminnelig avdeling som i 1967 fikk navnet Administrasjonsavdelingen og samtidig fikk et oljekontor. I 1973 ble Olje- og bergverksavdelingen skilt ut, og i 1978 ble Olje- og energidepartementet opprettet ved at Industridepartementet ble delt. Oljeutvinnings-

vannkraft- og elektrisitetssaker kom dit. Mye stoff fra 1967 til ca 2000 er avlevert til forskjellige arkivinstitusjoner som Riksarkivet, Norsk olje- og gassarkiv og Arbeiderbevegelsens arkiv. Arkivportalen gir lett oversikt over dette.

OLJEDIREKTORATET

Oljedirektoratet ble opprettet samtidig med Statoil i 1972. I 2004 ble arbeidsmiljø- og sikkerhetsfunksjonene skilt ut og overført til det nyopprettede Petroleumsstilsynet. Oljedirektoratets kilder fram til begynnelsen av 1990-årene synes å ha blitt avlevert til flere forskjellige institusjoner. Det meste finnes i Norsk olje- og gassarkiv i Stavanger. Her finnes også mange selskapsarkiver. En del av kildene er avlevert til Riksarkivet og noen til Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

REGJERINGEN

Forhold knyttet til Statoil har ved mange anledninger vært drøftet i regjeringen. Regjeringsprotokollene vil være kilde til dette.

MASSEMEDIER

Statoil har ved mange anledninger vært omtalt i aviser og NRK både som nyhetssaker, og først og fremst av NRK, som historiske reportasjer.

PRIVATE KILDER

Blant Statoilansatte finnes det antakelig en del private opptegnelser og/eller dagbøker og fotografier eller videoer som kan være interessante i noen sammenhenger.

MUNTLIGE KILDER

I en historie som omhandler de siste femti år, vil det være svært mange muntlige kilder som kan brukes. Det vil først og fremst være i Statoil, men det vil også være viktig å snakke med andre for å få observasjoner og synspunkter utenfra. Det vil være personer fra andre selskaper i inn- og utland og myndigheter.

FOTO OG FILM

I Dokumentsenteret, Stavanger finnes Statoils foto- og filmarkiv. Dette inneholder primær digitale bilder og video tilhørende konsern-funksjonen fra 1974 og fram til i dag. En god del papirbilder, dias og negativer er avlevert til Nasjonalbiblioteket, arkivnøkkel finnes i Dokumentsenteret. Det finnes også et utvalg foto/film som er registrert i ARKAS, og som er deponert i Norsk olje- og gassarkiv eller i Iron Mountain.

BUDSJETT

Samlet budsjetttramme for de to fasene er på omkring 24 mill NOK. Detaljert budsjett følger i eget vedlegg.

LITTERATUR

Adelman, M. A. 1995. *The genie out of the bottle: World oil since 1970*. Cambridge Mas.: MIT Press.

- Ausland, John C. 1979. *Norway, oil and foreign policy*. Oslo: Cappelen.
- Aven, Håvard Brede. 2014. "Høgres syn på statleg eigarskap i norsk oljeverksemd 1970–1984." Masteroppgave, Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo.
- Bakken, Bent Egil Frøyland. 2011. "International technology transfer (ITT) and corporate social responsibility (CSR): A study in the interaction of two business functions within the Norwegian petroleum company Statoil." Masteroppgave, Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo.
- Bore, Ragnhild Rein. 2004. "Troll olje: Hydros "Mannen på månen"-prosjekt." Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Bridge, Gavin, og Philippe Le Billon. 2013. *Oil*. Cambridge: Polity Press.
- Claes, Dag Harald. 2001. *The politics of oil-producer cooperation: The political economy of global interdependence*. Boulders, Colorado: Westview.
- Cuervo-Cazurra, Alvaro, Andrew Inkpen, Ado Musacchio, og Kannan Ramaswamy. 2014. "Governments as owners: State-owned multinational companies." *Journal of International Business Studies* 45:919-942.
- Dunning, John H. 2000. "The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity." *International Business Review* 9:163-190.
- Frynas, Jędrzej George. 2005. "The false developmental promise of Corporate Social Responsibility: Evidence from multinational oil companies " *International Affairs* 81:581-598.
- Gelb, Alan. 1988. *Oil windfalls: Blessing or curse?* New York: World Bank/Oxford University Press.
- Gjerde, Kristin Øye, Helge Ryggvik, og Trude Meland. 2009. *Nordsjødykkerne*. Stavanger: Wigestrands.
- Gullberg, Anne Therese. 2015. "Lobbying in Oslo or in Brussels? The case of a European Economic Area country." *Journal of European Public Policy* 22 (10):1531-1550.
- Hanisch, Tore Jørgen, og Martin Bould. 1994. "A tiger by the tail: Embedsverkets forsøk på å styre Statoil." *Norsk oljerevy* (2).
- Hanisch, Tore Jørgen, og Gunnar Nerheim. 1992. *Norsk oljehistorie: Fra vantro til overmott?* Vol. 1, *Norsk oljehistorie*. Oslo: Leseselskapet.
- Hveem, Helge. 2009. "Norske utenlandsinvesteringer og norsk (utenriks)politikk: dårlig forbindelse?" *Internasjonal Politikk* 67 (3):380-411.
- IEA. 2015. *Key World Energy Statistics 2015*. International Energy Agency.
- Johnsen, Arve. 1988. *Utfordringen: Statoil-år*. Oslo: Gyldendal.
- Johnsen, Arve. 1990. *Gjennombrudd og vekst: Statoil år 1978-1987*. Oslo: Gyldendal.
- Johnsen, Arve. 2008. *Norges evige rikdom : oljen, gassen og petrokronene*. Oslo: Aschehoug.
- Karl, Terry Lynn. 1986. *The paradox of plenty: Oil booms and petro-states, Studies in international political economy*. Berkeley (Ca): University of California Press.

- Karlsen, Jan Erik. 1990. *Pegasus og sigarkassen: Myter og symbolsk ledelse i oljevirksomheten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kindingstad, Torbjørn, og Fredrik Hagemann. 2002. *Norges oljehistorie*. Stavanger: Wigestrånd.
- Klapp, Merrie Gilbert. 1987. *The sovereign entrepreneur: Oil policies in advanced and less developed capitalist countries* London: Cornell University Press.
- Lerøen, Bjørn Vidar. 1996. *Troll: Gass for generasjoner*. Oslo: Statoil, Norske Shell.
- Lerøen, Bjørn Vidar. 2002. *Dråper av svart gull: Statoil 1972-2002*. Stavanger: Statoil.
- Lerøen, Bjørn Vidar. 2006. *34/10: Olje på norsk - en historie om dristighet* Stavanger: Statoil.
- Lewis, Jane, Marilyn Porter, og Mark Shrimpton. 1988. *Women, work and family in the British, Canadian and Norwegian offshore oilfields* Basingstoke: MacMillan
- Lie, Einar. 2005. *Oljerikdommer og internasjonal ekspansjon: 1977-2005*. Oslo: Pax.
- Lie, Einar. 2012. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Martinsen, Wiktor A. 2004. *Statoil til salgs*. Oslo: Kolofon.
- Mestad, Ola. 1985. "Statoil og statleg styring og kontroll." Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo.
- Nebben, Kristin Bremer. 2009. *Vi fant, vi fant: Norge feirer 40 år som olje- og gassnasjon*. Oslo: Font.
- Nerheim, Gunnar. 1996. *En gassnasjon blir til. Vol. 2, Norsk oljehistorie*. Oslo: Leseselskapet.
- Nerheim, Gunnar, Lars Gaute Jøssang, og Bjørn S. Utne. 1995. *I vekst og forandring: Rosenberg verft 100 år 1896-1996*. Stavanger: Kværner Rosenberg.
- Nerheim, Gunnar, og Bjørn Utne. 1990. *Under samme stjerne: Rederiet Peder Smedvig 1915-1990*. Stavanger: Peder Smedvig AS.
- Olsen, Johan P. 1989. *Petroleum og politikk: det representative demokratiets møte med oljealderen* Oslo: TANO.
- Olsen, Odd Einar, og Ole Andreas Engen. 1997. "Konservativ nyskaping i offshore oljeproduksjon." In *Oljevirksomheten som teknologiutviklingsprosjekt : perspektiver på utviklingen av det oljeteknologiske systemet på norsk kontinentalsokkel* edited by Odd Einar Olsen and Francis Sejersted. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Osmundsen, Petter. 2007. "Statoil/Hydro-fusjonen sett i et sokkelperspektiv." *Magma: Tidsskrift for økonomi og ledelse* 10 (1).
- Osmundsen, Terje. 1981. *Gjøkungen: Skal Statoil styre Norge?* Oslo: Dreyer.
- Riggutvalget. 2012. *Økt bore- og brønnaktivitet på norsk sokkel: Utredning fra en ekspertgruppe oppnevnt av Olje- og energidepartementet 19. desember 2011. Avgitt torsdag 16. august 2012.* edited by Olje- og energidepartementet.
- Ryggvik, Helge. 2000. "Norsk oljevirksomhet mellom det nasjonale og det internasjonale: En studie av selskapsstruktur og internasjonalisering." Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo.

- Ryggvik, Helge. 2002. BP/Statoil-alliansen: Et samarbeid til besvær. In *Working paper*. Oslo: Senter for teknologi, innovasjon o gkultur, Universitetet i Oslo.
- Ryggvik, Helge. 2009. *Til siste dråpe: Om oljens politiske økonomi*. Oslo: Aschehoug.
- Ryggvik, Helge. 2012a. Dypt vann i horisonten: Regulering av sikkerhet i Norge og USA i lys av Deepwater Horizon-ulykken. In *Ny serie fra Senter for teknologi, innovasjon og kultur (TIK)*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ryggvik, Helge. 2012b. "Statoil og kollektivet." *Arbeiderhistorie*:49-77.
- Ryggvik, Helge, og Marie Smith-Solbakken. 1997. *Blod, svette og olje*. Vol. 3, *Norsk oljehistorie*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Sejersted, Francis. 1999. *Systemtvang eller politikk: Om utviklingen av det oljeindustrielle kompleks i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjeldal, Gudmund, og Unni Berge. 2009. *Feber: Historia om norsk olje og gass*. Oslo: Cappelen Damm.
- Smith-Solbakken, Marie. 1997. *Oljearbeiderkulturen: historien om cowboyer og rebeller*. Trondheim: Historisk institutt, NTNU.
- Sæbø, Øyvind. 1977. "Etableringen av Statoil: En analyse av beslutningsprosess, organisasjonsformer og regelverk " Hovedfagsoppgave, Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Sætre, Simen. 2009. *Petromania: En reise gjennom verdens rikeste oljeland for å finne ut hva pengene gjør med oss*. Oslo: Stenersen.
- Tamnes, Rolf. 1997. *Oljealder: 1965-1995*. Vol. 6, *Norsk utenrikspolitikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wentzel, Torbjørn Rødal. 2008. "Norsk oljepolitikk: "Fra forsiktighet til fornorsking i oljevirkomheten": En studie av utviklingen i konsesjonstildelingene mellom 1965-1985." Masteroppgave, Institutt for arkeologi, historie, kultur – og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.